

HARPER, K. *Pád Říma. Podíl klimatických změn a epidemií na zániku římské říše.*

Přel. PETŘÍČEK, J. Praha, Maraton, 2021, 406 s.

Fenomén pádu Římské říše (v názvu knihy je opravdu, a dokonce opakovaně, název tohoto státního útvaru psán s malým písmenem na začátku) stojí trvale v zájmu předních historiků starověku. Z celé řady bezesporu téměř klasických knih na toto téma snad postačí připomenout *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire* Edwarda Gibbona, která vyšla naposledy v českém překladu pod názvem „Úpadek a pád římské říše“¹ (opět s malým písmenem), nebo dílo Michaela Granta *The Fall of the Roman Empire*.²

Dodejme jen na okraj, že všichni autoři, kteří se tímto klíčovým problémem konce antiky zabývali, vlastně poněkud nelogicky hovoří o pádu Říma nebo Římské říše v době, kdy existence tohoto státního útvaru samozřejmě na východě pokračovala ještě dlouho poté.

Dosud panovala obecná shoda na tom, že pád Západořímské říše způsobily dva základní faktory, a to opakované invaze na její území a stejně tak i vnitřní slabost. Například již zmíněný M. Grant ve své knize uvádí třináct druhů selhání, které přispěly k jejímu zániku. Na jiné vlivy nebyl v odborné literatuře brán zřetel, přestože byly známy. Jedná se o změny klimatu, stejně jako epidemie, které za císařství zasáhly populaci této říše.

Kyle Harper, profesor starověkých dějin a literatury na Oklahomské univerzitě, předkládá ve své knize poněkud jiný obraz. Téměř všechny krize římského císařství přičítá právě zmíněným změnám klimatu a pandemiím, které Římskou říši postihly. Ukončením tzv. římského klimatického optima datovaného do let 200 př. n. l. až 150 n. l., které se vyznačovalo vysokou a stabilní sluneční aktivitou stejně jako vlhkým podnebím, začínají období sucha a hladu, které vedly ke slabosti populace a tím i státu.

Stejným způsobem objasňuje K. Harper také období, kdy se Římská říše vzhopila – dočasné zlepšení klimatických podmínek ve 4. století n. l. spolu s minimem epidemií.

Ve svých výkladech postupuje autor v zásadě chronologicky a postupně se věnuje především třem velkým epidemiím, které Římskou říši postihly. První z nich je tzv. Antoninovský mor řádící za vlády císaře Marka Aurelia, který identifikuje jako pravé neštovice. Následuje tzv. Cypriánský mor, který datuje do let 249 až 262, přičemž se přiklání k názoru, že se jednalo o druh krvácivé horečky. Posledním je pochopitelně Justiniánský mor, který byl vlastně jediným morem v prvním slova smyslu. Jednalo se totiž o dýmějový mor způsobený bakterií *Yersinia pestis* a sužoval Východořímskou říši od roku 524 až do 8. století. Jak je tedy zřejmé Harperův text výrazně přesahuje časový horizont uvedený v názvu knihy, který se tak stává zavádějícím.

¹ Praha: LEDA, 2019.

² Česky pod názvem „Pád Říše římské“, Praha: BB art, 1997.

Při čtení Harperových výkladů se nabízí otázka, proč obě „neštěstí“, která tak zásadním způsobem zasáhla do osudů Římské říše, dopadla právě na ni a nikoli také na sousední státy či kmenové svazy, existující bezprostředně na jejích hranicích, které využily oslabení říše k vpádům na její území. Patrně pro nedostatek pramenů se autor nevěnuje jejich dopadům na Parthskou a Sasánovskou říši, ani na germánské kmeny. Autor však nabízí vysvětlení, proč právě Římská říše pocítila úder sucha a epidemií tak silně. Příčiny tohoto drtivého dopadu spatřuje ve vysoké míře její urbanizace, která nejen znásobila dopady klimatických změn v podobě hladomorů, ale zároveň, nebo spíše především, byla města ideálním prostředím pro šíření zhoubných nemocí.

Je třeba zmínit, že text knihy doprovázejí dvě přílohy. První dodatek se nazývá „Délka stehenních kostí u historických italských populací“. Jedná se o tabulku uvádějící příslušná data v rozmezí od roku 1000 př. n. l. až do 11. století n. l. Údaje však bohužel nejsou seřazené chronologicky, takže se v nich čtenář jen velmi obtížně orientuje. Druhou přílohou jsou „Morové epidemie v letech 558–749 po Kr.“. Jedná se o velmi pečlivě zpracovaný přehled, kdy je u každého roku výskytu epidemie uvedena nejen oblast, kterou zasáhla, ale také odkazy na prameny, které ji zmiňují. Je opravdu škoda, že tímto způsobem nejsou zpracovány také tři velké „morové rány“, které zasáhly Římskou říši v předchozí době.

Při hodnocení této knihy je třeba ještě zmínit také další okolnosti. Seznam použité literatury je sice více než rozsáhlý, ale až na malé výjimky se jedná výlučně o díla v angličtině, jinojazyčná se pak v poznámkách vlastně neobjevují, což ve svém důsledku nutně poněkud zplošťuje autorův pohled na popisované události. Velmi zajímavé a ilustrativní jsou grafy a mapy hojně doprovázející text. Správnější je ale říci, že by mohly být. Jsou totiž tak nekvalitně vytištěné v podivné našedlé barvě, že jsou zčásti zcela nečitelné.

K. Harper shromáždil obrovské množství informací z různých vědních oborů. Přesto je pocit z této knihy poněkud rozporuplný. Na jedné straně totiž nabízí nový a inspirativní pohled na dějiny římského císařství, zároveň jsou ale dopady klimatických změn i epidemií absolutizovány. Někdy jsou jim dokonce připisovány diskutabilní následky, například když připisuje vzednutí křesťanství ve 3. století tzv. Cypriánskému moru. Věnuje se samozřejmě také vnitropolitickému vývoji Římské říše, stejně jako válečným tažením. Jeho konstatování jsou však někdy úsměvná, jako v případě, když v souvislosti s událostmi, které vedly k vojenskému zhroucení Západořímské říše na počátku 5. století, jež vyvrcholily v roce 410 n. l. dobytím Říma, se odvolává na historika Petera Heathera, jehož pečlivé zkoumání odhalilo, že k tomu vedly nejen vpády germánských kmenů doprovázené migrací, ale také tlak Hunů.

Při čtení Harperovy knihy se tak trochu vnucuje obrat, který použila Bohumila Mouchová ve své předmluvě k překladu Orosiovy knihy „Dějiny proti pohanům“,³ když napsala, že se v pojetí tohoto autora dostalo římskému císařství privilegovaného postavení na základě prozřetelnostního Božího plánu. Tentokrát se však v Harperově pojetí jedná o prozřetelnostní plán přírody, který způsobil zánik Západořímské říše. Je sice pravda, že jím uvedené a podrobně popsané klimatické změny a epidemie v zásadě zapadají do vývoje římského státu, avšak absolutizace jejich důsledků, s tím, že nepřikládá velký význam

---

³ Paulus Orosius. *Dějiny proti pohanům*, Praha: Argo, 2018, s. 17.

ostatním příčinám, autorovy závěry poněkud relativizují. Toto vyznění, je v českém podnázvu této knihy, možná neúmyslně, poněkud zmírněno, když se zde hovoří o „Podílu klimatických změn a epidemií na zániku římské říše“, avšak v originálním názvu nic takového nenalezneme.⁴

Přes určité výhrady se jedná o zajímavý text, který přináší nový pohled na možné příčiny, které vedly k pádu Západořímské říše.

Michal Skřejpek

doi: 10.14712/2464689X.2023.34

---

⁴ „The Fate of Rome. Climate, Disease, and the End of an Empire“.